

تنظیم‌کننده قطب‌نمای دل

زمانی که چرخ‌دنده‌های زندگی روزمره، باشتاب به حرکت درمی‌آیند، انسان بیش از هر زمان دیگری در معرض غرق شدن در «روزمِرگی» و گم کردن هدف اصلی است. آیه ۱۴ سوره طه، در میانه گفت‌وگوی مستقیم خداوند با حضرت موسی^(ع)، پرده از رازی برمی‌دارد که قلب تمام عبادات است. پیام کلیدی این آیه، انتقال از کالبد نماز به روح آن است. خداوند پس از اعلام یگانگی خود، بلافاصله می‌فرماید: «إِنِّي أَنَا... لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي»، نکته عمیق تفسیری در عبارت «لِذِكْرِي»، (برای یاد من) نهفته است. هدف از تمام حرکات و سکناات نماز، رسیدن به مقام «ذکر» و بیداری دل است. علامه طباطبایی^(ع) در تفسیرالمیزان بیان می‌کند که غفلت، ریشه تمام انحرافات است و نماز به‌گونه‌ای طراحی شده که با تکرار در ساعات مختلف، زنجیره غفلت را پاره و بنده را به مرکز هستی متصل کند. درواقع، نماز بدون یاد خدا، مانند کالبدی بدون روح است که شاید تکلیف را ساقط کند، اما اثر تربیتی ندارد.

نماز در طول شبانه‌روز، مانند «شارژر» برای باتری روح انسان است. همان‌طور که یک قطب‌نما در کنار میدان‌های مغناطیسی مزاحم عقربه‌اش منحرف می‌شود، دل ما نیز در کنار جاذبه‌های مادی دچار خطا می‌شود. نماز، آن میدان مغناطیسی ثابتی است که هرچند ساعت یک بار، عقربه دل ما را به سمت «حق» بازمی‌گرداند.

امام صادق^(ع) در تمثیلی زیبا، نماز را به «رودخانه‌ای» تشبیه کرده‌اند که بر در خانه هر شخص جاری باشد و او هر روز پنج بار خود را در آن شست‌وشو دهد. قطعا هیچ آلودگی بر جان‌اوباقی نمی‌ماند. (وسائل‌الشیعه)، این بازیگرِی، محصول همان «یاد» است که در لحظه تکبیره الاحرام آغاز می‌شود.

تأملی کوتاه در شنیدن بدون مرز الهی

گاهی برای فهمیدن سخن یک انسان، باید تمام توجه‌مان را به اوبسپاریم؛ لحظه‌ای غفلت کافی است تا رشته معنا پاره شود. شنیدن، خود هنری می‌طلبد، هم از گوینده و هم از شنونده. اما آیا نسبت ما با خدا نیز همین‌گونه است؟ آیا خداوند نیز تنها در صورتی می‌شنود که ما متمرکز کنیم با حقیقت ما چرا چیز دیگری است؟

در قرآزی از دعای صحیفه سجاده‌ی می‌خوانیم: «يَكُنْ مَسْأَلُكَ، برای هر پرسش، تعبیر شگفتی است. نه برای «بعضی» سؤال‌ها، نه برای «سؤال‌های مهم»، بلکه برای هر پرسش. این عبارت کوتاه، دریچه‌ای به فهمی عمیق از نسبت خدا با بندگانش می‌گشاید. در این نگاه، جهان با همه وسعتش، برای خدا تنگ نیست و کثرت پرسش‌ها، او را از شنیدن بازمی‌دارد. هر بنده، در هر نقطه‌ای از این عالم پهناور، اگر رو به خدا بیاورد و سؤالی بر زبان یا دل جاری کند، خداوند «حاضر» است، «سمیع» و «صبر». شنوا و بینا. این حضور، نشانه‌ای از سلطنت و قدرت مطلق الهی است. خدایی خدا در همین جاست؛ در مدبریتی که نیاز به تمرکز بر یک نقطه ندارد، در تدبیری که هم‌زمان همه را دربرمی‌گیرد، بی‌آنکه چیزی از دایره احاطه‌اش بیرون بماند.

ادامه دعا می‌فرماید: «وَجَوَابُ غَتِيَّةٍ، و پاسخ آماده است.» نه اینکه خدا بعدا به فکر جواب بیفتد، نه اینکه پاسخ، نیازمند زمان و فراهم سازی باشد. پاسخ، حاضر است؛ متناسب با هر سؤال، هر حال و هر ظرفیت. گاهی پاسخ در قالب اجابت است. گاهی در شکل تأخیر و گاهی در صورت تغییر مسیر. اما «بی‌پاسخ ماندن» در قاموس این دعا جایی ندارد. سپس امام‌سجاد^(ع) ما را به یاد وعده‌های راستین و دست‌های یخ‌شده و رحمت گسترده خدا می‌اندازد: «وَمَوْاعِدُكَ الصَّادِقَةُ وَأَيَّاتُكَ الْفَاضِلَةُ وَ زَخْمَتُكَ الْوَاسِعَةُ»، این سه‌گانه، تصویری کامل از خدایی است که می‌توان به او اعتماد کرد؛ خدایی که وعده‌اش صادق است، عطایش کریمانه و رحمتش فراگیر.

شاید مسئله اصلی ما در دعا، نشنیده شدن نباشد، بلکه باور نکردن این شنیدن دائمی باشد. صحیفه سجاده‌ی، آرام و عمیق، این باور را در دل ما زنده می‌کند: خدا همیشه آنجاست؛ شنوا، پاسخ‌گو و مهربان.

از تعریف خویشاوندی تا مرزهای ارتباط

صله رحم، تنها یک توصیه اخلاقی یا عاطفی در فرهنگ اسلامی نیست، بلکه حکمی فقهی و واجبی شرعی است که مرزها، حداقل‌ها و استثناهای مشخصی دارد. در جامعه امروز که روابط خانوادگی گاه تحت تأثیر مشغله‌ها، اختلاف‌ها یا سبک زندگی جدید کم‌رنگ می‌شود، بازخوانی دقیق احکام صله‌رحم، می‌تواند راهنمایی عملی برای تنظیم این روابط به‌ویژه در مناسبت‌هایی چون میهمانی‌ها، دیدوبازدیدها و تعاملات خانوادگی باشد.

فقه اسلامی با نگاهی واقع‌بینانه، هم بر حفظ پیوندهای خویشاوندی، تأکید می‌کند و هم شرایط و ملاحظات آن را روشن می‌کند؛ از اینکه «رحم» چه کسانی را شامل می‌شود، تا اینکه حداقل صله‌رحم چیست و در مواجهه با بستگان گناهکار یا آسیب‌زا، چه تکلیفی متوجه انسان است. پاسخ‌های مراجع عظام تقلید در این زمینه، نشان می‌دهد که صله‌رحم، امری انعطاف‌پذیر اما حذف‌نشدنی است؛ واجبی که هم به محبت نیاز دارد و هم به حکمت.

در ادامه، مجموعه‌ای از پرسش‌های رایج فقهی درباره صله‌رحم و میهمانی، به‌همراه پاسخ‌های صریح و کاربردی، آورده می‌شود تا چارچوب این واجب الهی روشن‌تر شود و مخاطب بتواند در زندگی روزمره، با اطمینان و آگاهی بیشتری به آن عمل کند.

افرادی که مصادق رحم هستند

سؤال: لطفاً بگویید رحم انسان چه کسانی هستند که صله‌رحم در مورد آن‌ها واجب است؟

جواب: پدر، مادر، پدربزرگ، مادر بزرگ، برادر، خواهر، عمه، عمو، دایی، خاله و فرزندان آن‌ها...

سؤال: حداقل میزان یا حداقل وظیفه بر صله‌رحم چقدر است؟
جواب: ارحام مختلف هستند؛ به پدر و مادر، فرزند، برادر و خواهر توجه بیشتری باید کرد و به ارحام دور، توجه مختصر، کافی است.

صله‌رحم با بستگان گناهکار

سؤال: اگر فرد یا افرادی از بستگان انسان اهل گناه باشند، تکلیف صله‌رحم با آنان چیست؟

جواب: هرگاه ادامه رابطه با آن‌ها مفسده داشته باشد یا ترک آن، موجب نهی از منکر آنان شود، می‌توان موقتاً آن را ترک کرد. در غیر این دو صورت، باید در حد واجب، صله‌رحم را به‌جا آورد و درعین حال امر به معروف و نهی از منکر با زبان خوش، فراموش نشود.

حسین ابراهیمی | در طلیعه ماه رجب، هم‌زمان با ولادت پنجمین پیشوای شیعیان، امام محمد باقر^(ع)، تاریخ اسلام ما را به بازخوانی یکی از مقاطع عمیق و اثرگذار حیات فکری خود فرامی‌خواند؛ شخصیتی که لقب «باقرالعلوم»، برای او صرفاً یک عنوان تشریفاتی نیست، بلکه نشانه رسالتی تاریخی است؛ رسالتی برای

باقرالعلوم، لقبی فراتر از ستایش

لقب «باقرالعلوم» کلیدی برای فهم مأموریت تاریخی امام محمد باقر^(ع) است. «باقر» به معنای شکافته و «العلوم» با الف و لام جمع، نشان دهنده همه حوزه‌های معرفتی است؛ نه فقط فقه و حدیث. این لقب از دانشی حکایت دارد که مرز میان علوم دینی و تجربی را درهم می‌شکند. حضور شاگردانی چون جابر بن حیان، پدر علم شیمی، گواه روشنی برگستره این دانش است. اما آنچه این علم را متمایز می‌کند، پیوند عمیق آن با قرآن است. امام^(ع) با راه‌تأکید می‌کردند: «هرچه می‌گویم، ریشه قرآنی آن را از من بخواهید.» این سخن، تنها بیان اعتماد به نفس علمی نیست، بلکه یک روش آموزشی است؛ روشی برای تربیت شاگردانی اندیشمند، نه مقلد. عظمت علمی امام به حدی بود که دانشمندان بزرگ عصر در برابر او، خود را کوچک می‌دیدند. این شکوه علمی، مقدمه‌نهدنی شده‌نه فقط دانش، بلکه مسیر اندیشه اسلامی را درگون ساخت.

نهضت علمی امام محمد باقر^(ع) محصول یک خلأ تاریخی نبود، بلکه پاسخی دقیق به شرایط ویژه زمانه بود. پیش از ایشان، حضرت امیرالمؤمنین^(ع) با وجود اینکه دریای علم بودند، درگیر جنگ‌های فرسایشی و عدم ظرفیت معرفتی عمومی بودند. جامعه‌ای که در برابر دعوت «سَلَوْنِ قَبْلَ أَنْ تَفْقَدُونِ»، پرسش‌های سطحی مطرح می‌کرد، آماده دریافت معارف عمیق نبود. پس از عاشورا نیز، جهان اسلام در شوک و افسردگی عمیق فرورفت. امام سجاد^(ع) در این فضای سنگین، نهضتی آرام و تربیتی را آغاز کردند، با دعا، قرآن و تربیت چهره به چهره. این مرحله، جامعه را برای پذیرش عقلانیت دینی آماده ساخت. در زمان امام باقر^(ع)، ضعف بنی‌امیه و درگیری‌های سیاسی، فرصتی نسبی پدید آورد و زمینه شکل‌گیری یک انقلاب فرهنگی شد؛ انقلابی که نه با قیام نظامی، بلکه با بازسازی فکری، تاریخ اسلام را وارد مرحله‌ای تازه کرد.

حجت الاسلام والمسلمین نَخاوی

میراث امام محمد باقر^(ع) فقط متعلق به قرن دوم هجری نیست. امروز نیز جهان اسلام با تحریف، سطحی‌نگری و خرافه‌زدگی، مواجه است. بازگشت به روش امام، یعنی پیوند عقل، قرآن و دانش، راهی برای نجات اندیشه دینی است

بازخوانی سیره مبارزاتی امام باقر^(ع) در گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی نَخاوی

تأسیس دانشگاهی در دل خفقان

شرایطی، امام باقر^(ع) با یک انقلاب آرام اما عمیق فرهنگی، دانشگاهی‌بی‌سابقه در تاریخ اسلام بنیانهاد؛ دانشگاهی که کلاس هایش، گاه در موسم حج برگزار می‌شد و درس اصلی‌اش، بازسازی توحید و عقل دینی بود. در گفت‌وگو با حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی نَخاوی، این میراث را بازخوانی کرده‌ایم. بازخوانی این میراث، امروز نیز نقشه‌راهی برای نجات اندیشه دینی از تحریف و سطحی‌نگری است.

شکافتن لایه‌های چهل، خرافه و تحریف و بازگرداندن جامعه اسلامی به عقلانیت قرآنی. امام باقر^(ع) در دورانی عهده‌دار امامت شد که دین، نه با شمشیر، بلکه با انحراف‌های فکری و اعتقادی تهدید می‌شد. خدایی که باید منزه و متعالی فهمیده می‌شد، به‌تدریج به موجودی شبیه انسان فروکاسته شده بود و همین تصویر مخدوش، مشروعیت بخش قدرت‌های فاسدزمانه شده بود. در چنین

دانشگاهی بدون دیوار در دل خفقان

دانشگاه امام باقر^(ع) نه ساختمانی مشخص داشت و نه کلاس‌های منظم روزانه. این دانشگاه، شبکه‌ای هوشمند و سیار از انتقال دانش بود که در دل شدیدترین خفقان سیاسی شکل گرفت. بسیاری از شاگردان برجسته امام، مانند زراره و محمد بن مسلم، در شهرهایی چون کوفه زندگی می‌کردند و ارتباط دائمی با مدینه ممکن نبود. راهکار امام، استفاده از فرصت حج بود. موسم حج به کنگره‌ای علمی تبدیل شد که در آن، طالبان علم بدون جلب حساسیت حکومت، از محضر امام بهره می‌بردند. حدیث «تمام الحج لقاء الامام» نیز در همین چارچوب، معنا می‌یابد. این ابتکار نشان می‌دهد که پنجمین پیشوای ما، تنها عالمی پاسخ‌گو به پرسش‌ها نبود، بلکه مدیری فرهنگی بود که می‌دانست چگونه در سخت‌ترین شرایط، جریان علم را زنده و پویا نگه دارد.

خفقان تا مرز پنهان‌کاری مطلق

شدت فشار امنیتی در عصر امام پنجم شیعیان^(ع) به حدی بود که حتی پرسیدن یک مسئله شرعی ساده، می‌توانست جان شیعیان را تهدید کند. روایت مردی که برای حل مشکل طلاق همسرش، ناچار شد خود را به شکل خیارفروش درآورد، تصویری تکان‌دهنده از این فضا ارائه می‌دهد. او جرئت نداشت مستقیماً به خانه امام مراجعه کند و ساعت‌ها در کوچه فریاد می‌زد تا شاید امام، او را ببینند. سرانجام، امام با علم به نیت او، وی را فراخواندند و مشکلش را حل کردند. این داستان، تنها یک روایت تاریخی نیست، بلکه سندی روشن از شرایطی است که در آن، دانشگاه امام باقر^(ع) شکل گرفت؛ دانشگاهی که نه در امنیت، بلکه در سایه تعقیب و ترس، رسالت خود را ادامه داد.

میراثی برای امروز علم در برابر تحریف

میراث امام محمد باقر^(ع) فقط متعلق به قرن دوم هجری نیست. امروز نیز جهان اسلام با تحریف، سطحی‌نگری و خرافه‌زدگی، مواجه است. بازگشت به روش امام، یعنی پیوند عقل، قرآن و دانش، راهی برای نجات اندیشه دینی است. محمد بن علی^(ع) نشان داد که حتی در خفقان، می‌توان جریان ساز بود، اگر علم، حکمت و صبر در کنار هم قرار گیرند. ولادت ایشان، یادآور این حقیقت است که بزرگ‌ترین انقلاب‌ها، گاه بی‌صدا و در کلاس‌های پنهان، پایه‌ریزی می‌شوند. «باقرالعلوم»، چراغی است که هنوز راه را نشان می‌دهد.

امام باقر^(ع)؛ راهبردشناس فرهنگی

آنچه امام باقر^(ع) را متمایز می‌کند، فقط گستره علم نیست، بلکه نحوه مدیریت آن است. ایشان می‌دانستند کجا باید سخن گفت، کجا باید تربیت کرد و کجا باید صبر پیشه کرد. نهضت علمی امام، حرکتی حساب‌شده و مرحله‌به‌مرحله بود. امام، شاگردانی تربیت کردند که هرکدام خود به یک مرکز علمی تبدیل شدند. این شبکه انسانی، ضامن بقای معارف اهل بیت^(ع) در سخت‌ترین دوران‌ها شد. درواقع، ابو جعفر^(ع) الگویی از «رهبری فرهنگی در شرایط بحران» ارائه داد؛ الگویی که امروز نیز می‌تواند الهام‌بخش جوامع دینی باشد.

انسان سرازیر می‌شود.

در حدیث است که شب جمعه اول این ماه، احیا و بیداری و نیایش، فضیلت ویژه‌دار و موجب دست‌یابی به عطایای ارزشمند حضرت پروردگار است. همچنین در حدیث آمده است که رسول خدا^(ص) فرمودند: «ملائکه، این شب را به این نام نهادند و محدثان در کتاب‌های دعا، نمازی با کیفیتی مخصوص در این شب ذکر کرده‌اند، هرکه این نماز را در این شب ادا کند، ثواب آن به نیکوترین صورت با روی خندان و درخشان و با زبانی فصیح در شب اول قبر، در حضور این فرد ظاهر شود و به او می‌گوید: ای دوست من! مژده می‌دهم تو را که از هر شدت و سختی نجات یافتی. نمازگزار می‌گوید: تو کیستی که من تاکنون چنین صورتی زیبا با چنین جلوه‌ای ندیده‌ام و سحنی شیرین‌تر از کلام تو نشنیده‌ام و بویی بهتر از بوی تو نبویده‌ام. در پاسخ می‌گوید: من همان نماز لیل‌الغائب هستم که به‌جا آوردی؛ امشب ادامه نزدت باشم تا حق را ادا کنم و مونس تنهایی تو باشم و وحشت را از تو بردارم و چون در صور دمیده شود، من در عرصه قیامت، سایه بر سر تو خواهم افکند. پس خوشحال باش که خیر از تو معدوم نخواهد شد.» به‌مشقتان این عبادت بزرگ، باید تذکر داده شود که کیفیت این نماز در مفاتیح‌الجنان در اعمال ماه رجب، ذکر شده است. این ماه، فرصتی راهبردی است، فرصتی برای تأمل، بازسازی و تقویت رابطه با خدا.

برگفته از خطبه‌های نماز جمعه مشهد
تنظیم: حجت‌الاسلام والمسلمین حسین ابراهیمی

ماه رجب؛ فرصت طلایی برای بازسازی رابطه با خدا

بوده‌اند. در میان ماه‌های سال نیز، ماه مبارک رجب، جایگاهی بی‌نظیر و برجسته دارد. این ماه، «شهر... الاصب» نامیده شده است؛ ماهی که رحمت الهی چون رگباری بر بندگان نازل می‌شود و هیچ جوینده‌ای را از آغوش خود محروم نمی‌کند. درهای لطف و بخشش خداوند در این ماه گشوده است و فرصتی استثنایی برای بازگشت، توبه و اتصال دوباره به سرچشمه هستی فراهم می‌آید. ماه رجب، ماه مناجات و نیز ماه زیارت است. انسان‌هایی که به دلیل سنگینی گناهان و لغزش‌ها، فاصله‌ای دردناک با معبود خویش احساس می‌کنند، می‌توانند با توسل به امامان معصوم و حضور در حریم امن حرم‌هایشان، بار دیگر مسیر گم‌شده بندگی را بیابند. توسل، مقدمه‌اشتی با خداست و پلی است برای برقراری دوباره آن پیوند روحانی و قلبی.

در زیارت‌های این ماه، بنده خویش را نیازمند، آرزومند و وابسته به درگاه اولیای الهی، معرفی می‌کند و از ایشان می‌طلبد که او را به سوی خدا راهنمایی کنند. این، نشان از حقیقتی بزرگ دارد؛ خداوند به اولیای خود توانمندی‌هایی ویژه عطا کرده است که از جمله آن، دستگیری از بندگان حیران و ایجاد تحولی روحی و معنوی در وجودشان است. از جمله شب‌های بزرگ و اعظمت ماه رجب، شب جمعه اول این ماه است معروف به لیل‌الغائب. اعمال مخصوصی برای این شب ذکر شده است که با انجام آن‌ها، برکات و پاداش فراوان بر

عبادت واقعی، معیار سنجش عبودیت انسان در پیشگاه الهی است. هر اندازه ارتباط بنده با خالقش عمیق‌تر، مستمرتر و آگاهانه‌تر باشد، مرتبه بندگی او بیشتر افزایش می‌یابد. در نقطه مقابل، هرگونه سستی و رخوت در این پیوند، نشانه‌ای از ضعف در عبودیت است. در این میان، زمان‌ها و مکان‌های خاص، نقش بی‌بدیلی در تعمیق و تسهیل این ارتباط ایفا می‌کنند. عبادت در همه‌مکان‌ها، یکسان نیست. برخی بقیع به دلیل تقدس و پیشینه عبادی، ظرفیتی ویژه برای ایجاد پیوند قلبی با معبود دارند. مسجد الحرام و کعبه، به عنوان نخستین خانه عبادت بشر، نمونه‌ای آشکار از این حقیقت‌اند؛ جایی که انسان، حال و تجربه‌ای متفاوت را در مناجات با پروردگار احساس می‌کند. در این میان، حرم‌های مطهر اهل بیت^(ع) نیز با فضیلت‌ترین نقاط روی زمین محسوب می‌شوند. روح مقدس ولایت که نقطه اتصال قطعی خلق و خالق است، در این مکان‌ها حضوری معنوی دارد؛ به همین دلیل، دعا، زیارت و اظهار ارادت در جوار این حضرات، زمینه‌ساز ارتباطی ژرف‌تر و لطیف‌تر با خداوند متعال است. مسیر تقرب به خدا، از محبت و ارتباط با اولیای الهی آغاز می‌شود و این محبت، پلی مطمئن به سوی قرب پروردگار است.

زمان نیز در این زمینه، عاملی تعیین‌کننده است. زمان‌ها در کیفیت ارتباط با خدا یکسان نیستند. سحرگاهان، به‌عنوان زمانی که دل‌ها آمادگی بیشتری برای دریافت فیض الهی دارند، همواره مورد تأکید